

Kimyasal Silahlara Yönelik Olarak Alınan Önlemlerin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Perspektifinde Değerlendirilmesi

Ozan YAĞMUROĞLU¹

Özet

Kimyasal silahların keşfiyle birlikte insanoğlu büyük bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Bu silahlar kitle imha silahları olarak da adlandırılmakta ve kullanıldıkları bölgede asker, sivil ayırt etmeksizin kitlesel insan ölümlerine sebebiyet vermektedir. Kimyasal silahların üretimlerinin ve geliştirilmelerinin kolay olması ile halk üzerinde olumsuz yönde psikolojik etkileri bulunması sebebiyle ülkeler kimyasal savunma alanındaki çalışmalara ağırlık vermiştir. I. Dünya Savaşı esnasında kimyasal silah kullanımına bağlı olarak çok sayıda insan hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. II. Dünya Savaşı başlamadan ise sinir ajanları kimyasal silah yapımında kullanılmaya başlanmıştır. Böylece kimyasal silahların insanlık üzerindeki tehdidi çok daha kritik bir noktaya ulaşmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı ve soğuk savaş döneminde kimyasal silah geliştirilmesi ve sinir ajanı üretimi hiç olmadığı kadar artmıştır. Artan tehdit nedeniyle kimyasal silah yapımında kullanılan kimyasalların üretimine, depolanmasına, transferine yönelik hukuki bir tedbir alma zorunluluğu doğmuştur. Devletlerarası yürütülen görüşmeler neticesinde söz konusu hususlara yönelik tedbir alınması maksadıyla Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin hazırlanması ve yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır. Bu çalışmada, sözleşmeye taraf olan devletlerin yükümlülükleri, yükümlülüklerinin yerine getirilip getirilmediğine yönelik yapılan kontrol faaliyetleri, imzacı devletlerden elinde kimyasal silah bulunanların imha sürecinde izleyeceği prosedür, kimyasal silah yapımında kullanılan kimyasalların bilimsel çalışma amacıyla kullanılması durumunda uyulması gereken kurallar üzerine odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kimyasal Silah, Kimyasal Savaş Ajanı, Kimyasal Savaş, Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, KBRN, Kimyasal Savunma

Evaluation of Preventions for Chemical Weapons by The Perspective of The Chemical Weapons Convention

Abstract

With the discovery of chemical weapons, mankind has faced a great threat. These weapons are also called weapon of mass destruction and caused mass human deaths in the region where they are used, regardless of whether they are soldiers or civilians. Countries have focused on chemical defense activities because of the easy production and development of chemical weapons and negative psychological effects on the public. Many people were killed or injured due to the use of

¹ Dr., Hava Savunma Yüzbaşı, Milli Savunma Bakanlığı, Ankara

İlgili yazar e-posta/ Corresponding author e-mail: ozan.yagmuroglu@msb.gov.tr ORCID No: 0000-0002-4703-6313

chemical weapons during the World War I. Nerve agents started to be used in making chemical weapons before the beginning of the World War II. Thus, the threat of chemical weapons on humanity has reached a much more critical point. Especially during the World War II and the Cold War, the development of chemical weapons and the production of nerve agents increased more than ever. Due to the increasing threat, taking legal measures for the development of chemical weapons has come to the agenda. As a result of intergovernmental negotiations, it was decided to prepare and put into force the Chemical Weapons Convention in order to take measures for these issues. This study focuses on the obligations of the states that are parties to the convention. The control activities in the Chemical Weapons Convention, the destruction of chemical weapons, the procedures in scientific studies are described.

Keywords: Chemical weapon, Chemical warfare agent, Chemical war, Chemical Weapons Convention, CBRN, Chemical Defense

1. GİRİŞ

Savaş kavramı, kaynakların paylaşılmasını, güç ve hakimiyet elde etme amacı gibi sebeplerle ve kökenleri insanlığın varoluşuna kadar dayanan bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlar birbirlerine üstünlük sağlayabilmek amacıyla yeni silahlar icat etmiş, savaş ortamında yeni taktikler ve stratejiler denemişlerdir. Bununla beraber, savaş ortamında kullanılacak silahlar ve çatışma şekillerinin bir kural çerçevesinde uygulanmasına yönelik fikirlerin doğuşu ilk çağlara kadar dayanmaktadır. Ancak bu kuralların yazılması ve ülkelerin yükümlülük altına girmesine yönelik çalışmalar ne yazık ki 19'uncu yüzyılda başlamıştır.

1949 yılında imzalanan Cenevre sözleşmesinde, devletlerin kendi aralarında veya silahlı gücü bulunan gruplarla yaşadıkları çatışmaların tamamı savaş olarak tanımlanmıştır (Selcen, 2010). Savaş durumu sadece savaşan tarafları değil savaşın dışındaki toplumları ve devletleri de etkileyebilmektedir. Bu sebeple savaş hukuku kavramı ortaya çıkmıştır. Cenevre sözleşmesinde savaş ortamında taraflarca uyulması gereken kurallar, savaşan taraflar arasında yer almayan sivilleri de kapsayacak şekilde Uluslararası İnsani Hukuk başlığı altında yer almaktadır (Alsan, 1950).

Cenevre sözleşmesi tek bir sözleşme olmayıp dört ayrı sözleşmenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. İmzalanan bu sözleşmelerdeki temel amaç; savaş ortamındaki sivillerin ve çatışma dışındaki kişilerin can güvenliğinin sağlanmasıdır. Cenevre Sözleşmelerinin hepsinde ortak olan 3'üncü madde gereğince, uluslararası boyutta olmayan çatışmalar da dahil olmak üzere bazı kurallar ve yasaklar konulmuştur. Söz konusu sözleşmelerde bu yasaklar; i) kişilerin yaşam, sağlık, akıl ve vücutlarına yönelik şiddet, özellikle bedensel cezalarla kötürüm bırakarak veya işkence ile zalimane öldürme (ii) topluca cezalandırma (iii) rehin alma (iv) terörist eylemler (v) kişi onuruna nefret uyandıran, aşağılama ve gururunu kırma, ırzına geçme, fahişeliğe zorlama gibi çirkin saldırılar (vi) yağma (vii) medeni toplumların tanıdığı vazgeçilmez yargısal garantiler altında, düzenli ve önceden kurulmuş mahkemeler olmaksızın cezalandırma, infaz ve (viii) yukarıdaki eylemlerden herhangi birinin işlenmesi için tehdit etme olarak sıralanmaktadır (Önder, 2006).

Savaş ortamında yaşanan acı hadiselerden sora gündeme gelen savaş hukuku kavramının ardından, silahsızlanmaya yönelik fikirler ve girişimler hız kazanmıştır. Savaşlar tarihi incelendiğinde silahsızlanma kavramının çok yeni bir kavram olmadığı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak Fransa ile Almanya arasında imzalanan Franco-German Antlaşması verilebilir. Bu antlaşma kapsamında ülkelerin birbirlerine karşı zehirli mermi kullanımları yasaklanmıştır (Solis, 2010). 1863 yılında Abraham Lincoln tarafından imzalanan Lieber Yasası kapsamında ise iç savaşta kullanılan bazı silahlar ve savaş yöntemleri yasaklanmıştır (Solis, 2010).

Bu ilk örnekler incelendiğinde silahsızlanma kavramının sınırlı olarak uygulandığı, özellikle ülkelerin kendi iç savaşlarına yönelik kanunlar çıkardığı veya ikili antlaşmalar yoluyla iki devlet arasında düzenlemeye gidildiği görülmektedir. Silahsızlanmaya yönelik uluslararası boyutta ve geniş çaplı ilk girişim ise Lahey Barış Konferansında ortaya konmuştur.

Rus Çarı II. Nikola ülkesini yönettiği dönemde Almanya'yı ve onun silahlanma politikasını büyük bir tehdit olarak görmüştür. Bu endişesini gündeme getirmesi üzerine 11 Ocak 1899 tarihinde I. Lahey Barış Konferansı toplanmıştır (Gönlübol, 1975). Bu konferanstaki görüşmeler neticesinde silahsızlanma kapsamında önemli bir yol alınamamıştır. Ancak ileride uluslararası platformda sıklıkla gündeme gelecek olan silahsızlanma kavramına temel teşkil etmiştir (Karataş, 2014).

I. Lahey Barış Konferansının ardından 1907 yılında II. Lahey Barış Konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu iki konferans da istenilen etkiye yol açmamıştır. Bunun en önemli sebebi I. Dünya Savaşına giden yolda ülkelerin askeri anlamda silahlanma konusuna oldukça yoğunlaşmış olması ve sürekli yeni silah teknolojileri geliştirmeye yönelik yürüttükleri çalışmalardır (Belik, 1956; Williem, 2009).

Silahsızlanma dünyada barışı tesis etmek amacıyla varılmak istenen bir nokta olarak karışımıza çıkmasına rağmen ne yazık ki içinde bulunduğumuz şartlarda ütopyik bir amaç olmaktan öteye gidememektedir. Bu nedenle silahsızlanmanın yerine silahların kullanımının sınırlanması ve denetimi gündeme gelmiştir. Günümüzde ise tüm silah türlerine yönelik bir kontrol rejiminden ziyade sadece belirli tip silahlara yönelik bir kontrol rejimi uygulanmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar kullanılan bütün silahlar iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bunlar "konvansiyonel silahlar" ve "kitle imha silahları" olarak kategorize edilmektedir. Kitle imha silahlarını konvansiyonel silahlardan ayıran en önemli hususlar, bu tarz silahların konvansiyonel silahlara nazaran daha yıkıcı etkilere sahip olması ve etkilerinin kullanımlarının üzerinden bir müddet daha devam etmesidir. Konvansiyonel silahların defalarca kullanılması sonucu ortaya çıkan zarar, kitle imha silahlarının bir kez kullanılması ile ortaya çıkmaktadır (Karataş, 2014; Diltemiz, 2019).

II. Dünya Savaşı üzerinden iki silah türü kıyaslanacak olursa, müttefik devletlerin iki gün süren 1400 bombardıman uçağı sortisi sonucunda yaklaşık 130.000 insan yaşamını yitirmişken, Hiroşima'ya atılan tek bir atom bombası sonucunda yaklaşık 68.000 kişi ölmüş 76.000 kişi ise ciddi şekilde yaralanmıştır (Karataş, 2014; Özgür, 2006; Glasstone, 1977).

Kitle imha silahları sadece yıkıcı etkilerinden dolayı değil aynı zamanda caydırıcı özelliğe sahip olmalarından dolayı da ülkeler tarafından geliştirilmekte ve stoklanmaktadır. Soğuk savaş döneminde silahlanma yarışının artmasıyla kitle imha silahlarının gelişimi de hız kazanmıştır. Bu dönem içerisinde daha fazla insana zarar verebilecek, yıkım etkisi daha büyük olan kitle imha silahları geliştirilmiştir (Yağmuroğlu, 2018; Yağmuroğlu, 2020a).

Şu ana kadar bahsedildiği üzere kitle imha silahları kullanıldığı bölgede konvansiyonel silahlara kıyasla çok daha fazla insanın ölümüne veya yaralanmasına sebep olan, etkileri uzun süre devam eden silahlardır. Kitle imha silahları kimyasal silahlar, biyolojik silahlar, radyolojik silahlar ve nükleer silahlar olmak üzere dört farklı kategoride değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, kitle imha silahlarından biri olan kimyasal silahlarda kullanılan kimyasalların geliştirilmesine, üretilmesine, depolanmasına ve transferine yönelik alınan önlemler kimyasal silahlar sözleşmesi perspektifinde incelenecek ve alınan tedbirlerin yeterliliği değerlendirilecektir.

2. TARİHSEL SÜREÇ

2.1. 1899 I. Lahey Barış Konferansı ile II. Dünya Savaşı Arasındaki Dönem

Sanayi devrimi ile birlikte teknolojiye paralel olarak silah sanayinde de yeni silah türlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara yoğunlaşmıştır. Yeni geliştirilen silahlar aynı zamanda bu silahlara karşı önlem almada kullanılan savunma sistemlerinin de gelişmesine neden olmuştur. Özellikle endüstriyel üretim ve silah sanayindeki teknolojik ilerlemeler kimya endüstrisini de etkilemiştir. Yeni üretim yöntemleri yeni kimyasalları gerekli kılmış ve bu kimyasalların sentezine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Hâlihazırda kullanılan kimyasallar ile yeni elde edilen kimyasallardan bazılarının canlılar açısından ölümcül olabilecek toksik özelliklere sahip olduğunun anlaşılması, bu kimyasalların silah sanayinde kullanılabilmesi fikrini doğurmuştur.

Özellikle zehirli endüstriyel gazlar 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru savaşlarda kullanılmaya başlanmıştır. 1899 yılında toplanan I. Lahey Barış Konferansı'na katılan 28 devletten 23'ü, 2 yıl sonra 1901 yılında tekrar toplanmış ve savaşlarda zehirli gaz kullanmamayı taahhüt eden Boğucu Gazlar Bildirisini imzalamıştır. Söz konusu bildirin imzalanmasını takip eden 6 yıl içerisinde dört devlet daha bildiriye imza atmış, bunun sonucunda bildiriye imza atan devlet sayısı 27'ye yükselmiştir. Lahey Barış Konferansı'ndaki taraf devletlerden olan ancak Boğucu Gazlar Bildirisini imzalamayan tek ülke ise Amerika Birleşik Devletleri olmuştur (Solis, 2010).

1899-1907 yılları arasında toksik kimyasalların bir savaş aracı olarak kullanılmasına karşı gösterilen çabalar ve varılan mutabakatlara rağmen ne yazık ki bu tür kimyasalların silah olarak kullanılmasının önüne tam manasıyla geçilememiştir. I. Dünya Savaşı'na giden süreçte ülkelerin birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla toksik kimyasalları bir silah olarak kullanma konusundaki gayretleri artarak devam etmiştir. Alman ordusunda General rütbesinde olan Fritz Haber kimyasalları silahlarda kullanma konusunda ciddi çalışmalar yürütmüştür. Yapmış olduğu çalışmalar dolayısıyla kendisine "Kimyasal Savaşın Babası" lakabı takılmıştır. Fritz Haber, Boğucu Gazlar Bildirisinin sadece insanlar üzerinde ölümcül etkisi olan kimyasalları kapsadığını öne sürerek, klor gazı gibi ölümcül etkisi daha düşük olan genel olarak kişide halsizlik, iş göremezlik, gözde yaşarma, nefes darlığı gibi etkiler yapan kimyasalların bu gruba girmediğini iddia etmiş ve çalışmalarını bu iddiasını temel alarak devam ettirmiştir. Fritz Haber'in bu bakış açısı ile başlayan süreçte Almanya-Fransa arasında yaşanan çatışmalarda tonlarca klor gazı kullanılmıştır (Solis, 2010).

I. Dünya Savaşında klor gazının yaygın olarak kullanılmasında sonra yakıcı kimyasal ajan olan hardal gazı da kullanılmaya başlanmıştır. Bu kimyasallar mermilerin, topların içerisine konularak hedefte patlatılmak sureti ile yaklaşık 60 milyon insanı etkilemiştir. Bu silahlara maruz kalan kurbanlardan 100.000'e yakını hayatını kaybetmiştir. 1914-1918 yılları arasında yaşanan I. Dünya Savaşı esnasında kimyasal silahlar yaygın olarak kullanılmış, sivil asker ayrımı gözetmeksizin milyonlarca insanı etkilemiştir. Kimyasal silahların bu yıkıcı etkisi sebebiyle bir kez daha ülkeler arasında bir toplantı düzenlenmesi ve bu konunun gündeme alınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu maksatla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı düzenlenmiştir. Paris Barış Konferansı'nda alınan en önemli karar, dünyada barış ve güvenliğin tesis edilmesine yönelik Milletler Cemiyetinin kurulmasıdır (Karataş, 2014).

Milletler Cemiyeti Misakı devletlerarası işbirliğini geliştirmeyi, devletler arasındaki sulh ortamını korumayı ve tesis etmeyi hedeflemiştir. Milletler Cemiyeti Misakında bahsedilen amaca yönelik, "Cemiyetin üyeleri, barışın muhafaza edilmesinin, milli silahlanmaların milli güvenlik ve müşterek bir hareketin yüklediği milletlerarası vecibelerin ifası ile kabili telif olabilecek asgari hadde indirilmesi gerektiğini kabul ederler" ifadesi yer almaktadır (Yenisey, 2007).

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalardan birisi olan Versay Antlaşmasında, savaş esnasında yoğun olarak kullanılan kimyasal silahları kısıtlamak amacıyla, toksik kimyasalların

silah olarak kullanılmamasına yönelik hükümler konulmuştur. Kuruluş amacı dünya savaşı çıkmasını engellemek olan Milletler Cemiyeti, kimyasal silahlara yönelik konuların görüşülmesi amacıyla Cenevre’de bir konferans düzenlenmesini kararlaştırmıştır. Cenevre Konferansında silahlanma, savaş hukuku gibi konuların yanı sıra savaşta toksik kimyasalların kullanılması konusu da görüşülmüştür. Görüşmeler sonucunda, 17 Haziran 1925’de “Boğucu, Zehirli ve Diğer Gazlarla Bakteriyolojik Metotların Savaşta Kullanılmasının Yasaklanmasına İlişkin Protokol” olarak adlandırılan Cenevre Protokolü imzalanmıştır. Türkiye söz konusu protokole taraf devletlerden birisidir (Yağmuroğlu, 2017).

Ancak Cenevre Protokolü kimyasal silahların geliştirilmesini, üretilmesini veya bulundurulmasını yasaklamamaktadır. Yalnızca savaş ortamında kimyasal silah kullanımına yönelik kısıtlamalar getirmektedir. Protokole imza atan ülkelerin birçoğu, protokol dışında kalan ülkelere karşı kimyasal silah kullanabilecekleri konusundaki hakları saklı kalmak şartıyla protokole imza atmıştır. Ayrıca söz konusu ülkeler kendilerine kimyasal silah kullanılarak bir saldırı yapılması durumunda aynı şekilde cevap vereceklerini de not düşmüşlerdir (Thakur, 2006).

2.2. II. Dünya Savaşı İle 1992 Yılı Arasındaki Dönem

I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde özellikle Almanya yeni kimyasal silahlar geliştirmeye yönelik çalışmalarına hız vermiştir. 1930’lu yılların ortalarına kadar kimyasal silahlarda kullanılan kimyasal savaş ajanlarından en tehlikeli olanları fosgen ve hardal olarak kabul edilmekteydi. Ancak bu durum Almanların yürüttükleri bilimsel araştırmalar sonucunda sinir gazlarını keşfetmeleri ile son bulmuştur.

Alman kimyager Dr. Gerhard Schrader laboratuvarında böcek ilacı geliştirmeye çalışırken tesadüfen tabun gazını izole etmiştir. Yaptığı çalışmalar sonucunda, deney hayvanlarının tabun gazına maruz kaldıktan yaklaşık 20 dakika sonra öldüklerini tespit etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri tabun gazını GA (German Agent A) olarak adlandırmıştır. 1938 yılında Schrader adını Sarin olarak belirlediği başka bir sinir gazı daha keşfetmiştir. Sarin gazı, ismini Schrader ve çalışma arkadaşlarının isimlerini oluşturan harflerden almıştır (Schrader, Ambrose, Rudrigger ve Vvan der Linde). Sarin gazı ile deney hayvanları üzerinde yapılan testler, öldürücülük seviyesinin tabundan 10 kat daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Amerika Birleşik Devletleri sarin gazını GB (German Agent B) olarak adlandırmıştır. II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, Almanlar top mermilerini ve roketlerini tabun ile doldurmuştur. Ancak Almanlar tarafından, II. Dünya Savaşı esnasında hiçbir zaman kimyasal silah kullanılmamıştır.

I. Dünya Savaşı esnasında tonlarca kimyasal savaş ajanı kullanılmasına karşın, II. Dünya Savaşı’nda kayda değer bir kimyasal silah kullanımı yaşanmamıştır. Ülkelerce geliştirilen ve depolanan kimyasal savaş ajanlarının bir bölümü savaşın bitimiyle imha edilmiştir. II. Dünya Savaşı’nda kimyasal silah kullanılmamasının en büyük nedeni Roosevelt ve Hitler’in kimyasal silah kullanımına sıcak bakmaması olarak düşünülmektedir (Bassiouni, 2008).

II. Dünya Savaşının sona ermesiyle ülkelerin o döneme dek geliştirdikleri kimyasal savaş ajanı stokları gündeme gelmiştir. Bazı ülkeler sahip olduğu kimyasal silah ve kimyasal savaş ajanlarını gömerek veya denize dökerek bertaraf etmeye çalışmıştır. Ülkeler arasındaki müzakerelerde, kimyasal silahların kullanılmasına ve bertaraf edilmesi kapsamındaki uygulamaların risklerine yönelik bir düzenlemenin yapılması gündeme gelmiştir. II. Dünya Savaşının sona ermesinden sonra başlayan soğuk savaş döneminde kitle imha silahlarına sahip devletler, yeni kimyasal savaş ajanı geliştirmeye yönelik çalışmalara ve bunları depolamaya devam etmiştir. Soğuk savaş döneminde ülkelerin elinde bulunan kimyasal savaş ajanı miktarının 29.000 metrik ton ile 40.000 metrik ton arasında olduğu değerlendirilmektedir (Kellman, 2015; Yağmuroğlu, 2020b; Yağmuroğlu, 2020c).

Ülkeler arasındaki görüşmelerde kimyasal silah tehdidi ve biyolojik silah tehdidi bir arada değerlendirilmekteydi. 1968 yılında toplanan On sekiz Uluslu Silahsızlanma Konferansı sonunda biyolojik silahlar ile kimyasal silahların ayrı ayrı değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır. “Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Üretimi ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına İlişkin Sözleşme” (Biyolojik Silahlar Sözleşmesi) Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından kabul edilerek 1972 yılında imzaya açılmıştır. Söz konusu sözleşme 1975 yılında ise yürürlüğe girmiştir. Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin önsözünde “Kimyasal ve Bakteriyolojik (Biyolojik) Silahların Geliştirilmesinin, Üretimimin, Stoklanmasının ve Yasaklanmasının ve Bunların İmhasının etkin ve sıkı bir uluslararası denetim içerisinde kolaylaşacağına ikna oldukları” ifadesi yer almaktadır (URL 1).

Biyolojik Silahlar Sözleşmesini imzalayan taraf devletler, kimyasal silahların yasaklanmasına yönelik niyet beyanında bulunmuş ve kimyasal savaş ajanlarının geliştirilmesinin, üretilmesinin, depolanmasının yasaklanması için müzakere yürütmeyi taahhüt etmişlerdir (Graham, 1992).

Bu taahhüt bize Biyolojik Silahlar Sözleşmesine taraf olan devletlerin, Kimyasal Silahlar Sözleşmesine de taraf olacaklarını göstermektedir. Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin imzalanmasından sonra kimyasal silahların yasaklanmasına yönelik ABD ve Sovyetler Birliği arasında gayri resmi görüşmeler başlamıştır. Müzakereler sırasında kimyasal silahların yasaklanmasına yönelik sözleşme imzalandığı takdirde kurallara uyulup uyulmadığının nasıl denetleneceği hususu gündeme gelmiştir. Bu konuya yönelik ortaya çıkan görüşlerden en çok destek göreni sözleşme hükümlerinin uygulanmasının denetimine yönelik bir denetim mekanizmasının kurulmasıdır. Ancak bu fikre bazı ülkeler karşı çıkmıştır (Boethe, 1998).

Sözleşme hükümlerinin uygulanma durumunun kontrolü hususu ülkeler arasında çok uzun süre tartışılmıştır. Ortak bir karar verilmesine yönelik müzakereler uzun süre devam etmiştir. Sovyetler Birliği, kimyasal silahlar sözleşmesi kapsamında ülkelerin denetime tabi tutulmasının devletlerin askeri, teknolojik ve ticari sırlarının güvenliği açısından risk oluşturabileceğini ifade etmiştir. Bu sebeple bir denetim mekanizması kurulmasına sıcak bakmamıştır.

ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki uyuşmazlıkların görüşülmesi maksadıyla başlayan müzakereler 1980 yılı içerisinde sona ermiştir. Müzakerelerin yürütüldüğü dönemde ABD ve Sovyetler Birliği kimyasal savaş ajanı, kimyasal silah geliştirme ve stoklama açısından dünyadaki en önemli iki ülke konumunda olup, bu sebeple müzakereler sonucunda çıkacak kararlar dünya açısından büyük önem arz etmekteydi.

Müzakereler sonucunda ABD ve Sovyetler Birliği; ellerinde bulunan kimyasal silahların miktarlarının bildirimini, kimyasal savaş ajanı geliştirilmesinde kullanılan hammaddelerin kontrolü, ellerinde bulunan kimyasal silahların 10 yıl içerisinde imha edilmesine yönelik çalışma yapılması, kimyasal silahların etkilerinden korunmak amacıyla geliştirilen ekipmanın testlerinde kullanılmak üzere tek ve düşük miktarda kimyasal savaş ajanı sentezlenmesine izin verilmesi (Single Small- Scale Facility), ülkelerin ellerinde bulundurduğu kimyasal silah, kimyasal savaş ajanı bildirimlerine dönük olarak itiraz gelmesi durumunda denetim ve yerinde doğrulama yapılması hususlarında anlaşmaya varmışlardır (Robinson, 1993).

1980 yılı içerisinde, BM’ye bağlı olarak görev yapan Silahsızlanma Komitesinin kimyasal silahlar ile ilgili konuların görüşülmesi amacıyla bir çalışma grubu kurması kararlaştırılmıştır. Bahse konu çalışma grubunda, ABD ve Sovyetler Birliği arasında sonuçlanan müzakere sürecinde görüşülen ve anlaşmaya varılan hususların bağımsız olarak incelenmesi kararlaştırılmıştır. İlerleyen yıllarda çalışma grubunun adı Kimyasal Silahlar Geçici Komitesi olarak değiştirilmiştir (Karataş, 2014). Kimyasal Silahlar Geçici komitesi tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda, kimyasal silahlar sözleşmesi hazırlanması kapsamındaki gelişmeler üç bölüm halinde raporlaştırılmıştır. Raporun ilk bölümünde ülkelerin anlaşmaya vardığı hususlar, ikinci bölümünde mutabakata varılmayan hususlar ve bu hususlara yönelik öneriler, son bölümde ise henüz gündeme alınmayan hususlar yer almıştır.

1984 yılında BM Genel Sekreteri tarafından İran-İrak Savaşında kimyasal silah kullanıldığı dünya kamuoyuna açıklanmıştır. Bu açıklama ile birlikte kimyasal silahlara yönelik önlem alınması amacıyla BM çatısı altında yürütülen faaliyetler hız kazanmıştır. BM'deki görüşmeler devam ederken dönemin ABD Başkan Yardımcısı George H. W. tarafından komisyona kimyasal silahların önlenmesine yönelik hazırlanan bir taslak metin sunulmuştur. Bu metinde yer alan ifadeler ileride imzalanacak olan Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin ana omurgasını oluşturmuştur.

Müzakereler devam ederken sözleşmede yer alacak hükümlerden etkilenmesi muhtemel olan sanayi sektöründen de temsilcilerin komisyonda yer alması gündeme gelmiştir. Bu maksatla görüşmelere katılan devletlerden, ülkelerindeki sanayi sektörü temsilcileri arasından önde gelenleri de müzakerelere getirmeleri istenmiştir. 19-22 Eylül 1986 tarihleri arasında, Kanberra'da 66 ülkeden temsilcilerin katılımı ile Kimyasal Silahlara Karşı Hükümet-Sanayi İşbirliği Konferansı (GICCW) icra edilmiştir (Kenyon, 2007).

Mart 1988'de Irak Hükümeti tarafından Halepçe'de sivillere karşı kimyasal silah kullanılması, kimyasal silahların yarattığı tehdidi bir kez daha dünya kamuoyuna taşımıştır. Bu son olayda yaşananlar nedeniyle, uluslararası toplum kimyasal silah kullanımına karşı oldukça yüksek bir tepki ortaya koymuş ve bu durum müzakere sürecini hızlandırmıştır (Marauhn, 2016). 1989 yılı Eylül ayında ABD ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanları bir araya gelmiş, ülkelerinin sahip olduğu kimyasal silah kapasitesi, üretim tesisi gibi bilgileri karşılıklı olarak paylaşmayı kabul etmişlerdir. 1990 yılında ABD ve Sovyetler Birliği arasında kimyasal silahların yasakların yasaklanması kapsamında bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol uyarınca her iki devlet, kimyasal silah üretmemeyi, mevcut kimyasal silah kapasitelerini 1992 yılına kadar %20 oranında azaltmayı, 2002 yılının sonunda her iki ülkenin de 5000 tondan fazla kimyasal savaş ajanına sahip olmamasını ve bu hususların denetlenmesini kabul etmişlerdir (Cooper, 1992).

2.3. 1992 İle 1997 Arasındaki Dönem

BM çatısı altında kimyasal silahların yasaklanmasına yönelik yürütülen görüşmelerde üzerinde uzlaşma sağlanamayan en önemli üç konu kimya sanayinin denetimi, doğrulama ve itiraz denetlemesi hususları olmuştur. ABD'nin müzakereler sırasında sunduğu taslak sözleşme metninde, bir devletin yaptığı bildirim başka bir devletin itirazı olması halinde denetlenmesine yönelik ifade yer almaktaydı. Ancak bu ifade ABD'nin müttefikleri tarafından dahi destek görmemiştir (Stern, 1993).

Sözleşme metnine yönelik anlaşmazlıkların görüşülmesi amacıyla 21 Ocak 1992 tarihinde BM bünyesinde Kimyasal Silahlar Komitesi kurulmuştur. 1992 yılı içerisinde komitenin yapmış olduğu çalışmalar sonucunda "Başkanlık Divanı Taslağı" olarak adlandırılan belge oluşturulmuştur. Üyeler tarafından da kabul edilen bu taslak metinde bir değişiklik yapılmak istenmesi durumunda, teklifin oy birliği ile kabul edilmesi gerekmektedir. Bu maddenin taraf devletler tarafından kabul görmesinin en önemli nedeni, 20 yılı aşkın süredir müzakerelerin devam etmesi, her yeni teklif nedeniyle sonuca varılamaması ve bu taslak metindeki ifadelerin ülkeler tarafından kabul görmesidir (Wagner, 2000).

Kimyasal silahların önlenmesi kapsamında atılacak adımların etkili olabilmesi için taraf devletlerde faaliyet gösteren kimya sektörünün denetlenebilir olması gerekmektedir. Müzakerelerin başladığı ilk dönemlerde özellikle sanayileşmiş devletler ve bu devletlerdeki sektör temsilcileri bu konuya soğuk bakmışlardır. Avusturalya Hükümeti'nin yapmış olduğu girişimler sonucu 1991 yılında kimya sanayinde faaliyet gösteren firmaların temsilcileri de sürece dâhil edilmiştir. Süreç içerisindeki tartışmalar neticesinde özel sektörün elindeki tesislerinde denetim kapsamına alınması kabul görmüştür.

Üzerinde anlaşma sağlanamayan konuların çözüme kavuşturulmasının ardından, 10 Aralık 1992 tarihinde sözleşme nihai hale ulaşmıştır. Müzakere sürecinde masaya oturan devletler, söz

konusu taslağa onay vermiş ve böylelikle taslak metin oy birliği ile kabul edilmiştir (Masshadi, 1997). 3 Eylül 1992 tarihinde Silahsızlanma Konferansı taslak metni kabul etmiş ve BM Genel Kuruluna iletmıştır. Böylece müzakere sürecinin resmen sona erdiği dünya kamuoyu ile paylaşılmıştır (Carpenter, 1993).

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, 13 Ocak 1993 tarihinde Paris’de imzaya açılmıştır. İlk iki gün içerisinde Paris’teki UNESCO binasında 130 devlet sözleşmeyi imzalamıştır Kimyasal Silahlar Sözleşmesinde, 65’inci ülkenin sözleşmeyi onaylayıp onay belgelerini BM’ye teslim etmesinden 180 gün sonra sözleşme hükümleri yürürlüğe girecektir ifadesi bulunmaktadır. Bu kapsamda Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, 65’inci ülke olan Macaristan’ın sözleşmeyi imzalayarak onay belgelerini 31 Ekim 1996 tarihinde BM’ye teslim etmesinden 180 gün sonra 29 Nisan 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir (URL 2).

3. KİMYASAL SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ

3.1 Sözleşmenin Yapısı

Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi, Depolanması ve Kullanılması ve İmha Edilmesine İlişkin Sözleşme, kimyasal silahların yasaklanmasına yönelik düzenlemeler içeren uluslararası bir anlaşmadır. Sözleşmeye yönelik yapılan müzakereler 25 yıl sürmüştür. Sözleşme önsöz bölümü, 24 madde ve 3 ek olmak üzere toplamda 103 sayfadan oluşmaktadır (Ianotti, 2016).

Sözleşmeye taraf devletler ellerindeki kimyasal silahları, üretim tesislerini, sözleşme kapsamında yasaklanmayan amaçla ürettikleri kimyasalları, ithalat ve ihracat kapsamında aldıkları önlemleri KSYÖ’ye bildirmekle yükümlüdürler. Taraf devletler sözleşmeyi imzalamalarını müteakip, sözleşme hükümleri uyarınca alınacak tedbirlere yönelik kendi yasal düzenlemelerini yapmak zorundadır. Yasal düzenlemelerinin yapısı, uygulama durumu, alınan tedbirler gibi hususlar KSYÖ tarafından denetime tabi tutulabilmektedir.

3.2. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

Kimyasal Silahlar Sözleşmesine tarafı olan devletlerin yükümlülükleri şu şekilde sıralanabilir (Boulden, 2014);

1. Kimyasal silahlarla ilgili yükümlülükler: Taraf devletlerin doğrudan, dolaylı olarak kimyasal silah geliştirmeleri, üretmeleri, edinmeleri, stoklamaları, bulundurmaları veya herhangi bir yere devretmeleri yasaktır. Ayrıca taraf devletler, sahip oldukları kimyasal silahları imha etmek zorundadırlar.
2. Kimyasal silah üretim tesisleriyle ilgili yükümlülükler: Taraf devletler, ülkelerine gelen denetçilerin denetim aşamasını tamamlamaları ve nihai karar almalarını sağlamak için sahip oldukları tüm belge ve bilgileri resmi olarak sağlamalıdır.
3. Eski ve terk edilmiş kimyasal silahlarla ilgili yükümlülükler: Taraf devletlerden birisi bir diğer taraf devletin toprağında kendisine ait terk edilmiş bir kimyasal silah bırakması durumunda, bu kimyasal silahı imha etmekle yükümlüdür.
4. Sözleşme kapsamında yasaklanmayan faaliyetlerle ilgili yükümlülükler: Taraf devletler, barışçıl amaçlarla (bilimsel araştırma vb.) toksik kimyasallar kullanabilir. Ancak yürüttükleri çalışmalar hakkında Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütünü (KSYÖ) bilgilendirmekle yükümlüdürler.

5. Kimyasal silah tehdidine karşı destek alma hakkı: Kimyasal silah saldırısına uğrayan veya tehdit altında olan devletler, bu hüküm kapsamında KSYÖ'den ve taraf devletlerden destek talebinde bulunabilmektedir (detaylar Sözleşmenin X. Maddesinde yer almaktadır).

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi kapsamında imzacı ülkeler, 10 yıl içerisinde ellerindeki kimyasal silah stoğunu yok etmek zorundadırlar. KSYÖ bu süreci denetlemekle görevlidir. Kimyasal Silahlar Sözleşmesine taraf olan devletlerden Arnavutluk, Hindistan, Irak, Libya, Rusya, ABD ve Güney Kore KSYÖ'ye kimyasal silah stoğuna sahip olduklarını bildirmişlerdir. Sözleşmenin imzalanmasını takip eden yıllar içerisinde, Arnavutluk, Hindistan ve Güney Kore ellerinde stokların tamamını imha ettiğini Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütüne bildirmiştir.

3.3. Sözleşme Kapsamındaki Yasaklar

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi kapsamında imzacı devletlerin uyması gereken yasaklar şu şekilde sıralanmaktadır (Üzümcü, 2014);

1. Taraf devletler hiçbir koşul altında kimyasal silah geliştiremez, üretmez, temin edemez, depolayamaz, doğrudan veya dolaylı olarak transfer edemezler.
2. Taraf devletler savaş/çatışma ortamında kimyasal silah kullanamazlar.
3. Taraf devletler kimyasal silah kullanmaya yönelik askeri bir hazırlık içinde bulunamazlar.
4. Taraf devletler, başka bir taraf devlete kimyasal silah üretmeye yönelik yardımda bulunamaz, bu yönde destek veremez veya teşvik edemez.

3.4. Sözleşme Kapsamındaki Yaptırımlar

Kimyasal Silahlar Sözleşmesine yönelik yürütülen müzakereler esnasında en çok gündeme gelen hususlardan birisi, sözleşme hükümlerine aykırı bir durum olduğu takdirde hükümleri ihlal eden taraf devlete uygulanacak yaptırımlardır. Sözleşme metninde taraf devletlerden birisinin sözleşmeye aykırı bir eylem içerisine girmesi durumunda, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'ne "ihlal giderilinceye ve gerekli her türlü tedbir alınıncaya kadar, taraf devletlerin hakları ve ayrıcalıklarını sınırlamak ve askıya almak da dâhil olmak üzere her türlü tedbirin uygulanmasına karar verme yetkisi" verilmiştir. Bu kapsamda bazı kimyasalların ticaretine yönelik kısıtlamalar getirilebileceği değerlendirilmektedir. Sözleşmede bu kısıtlamaya yönelik "bu Sözleşme tahtında ve özellikle de madde 1 tahtında yasaklanmış faaliyetlerin sonucu olarak, bu Sözleşmenin hedef ve amacının ciddi bir şekilde zarar gördüğü durumlarda Konferans, Taraf Devletlere uluslararası hukuka uygun olarak ortak önlemler önerebilir" hükmü yer almaktadır. Taraf devletlerden birisinin sözleşmeyi ihlal etmesi durumunda uygulanacak en olası yaptırım ise "Özellikle ağır olan durumlarda Konferans, konuyu tüm ilgili bilgiler ve sonuçlarla birlikte BM Genel Kurulu'na ve Güvenlik Konseyi'ne götürecektir" hükmü kapsamında konunun BM Genel Kurulu'na ve Güvenlik Konseyi'ne taşınmasıdır (Karataş, 2014).

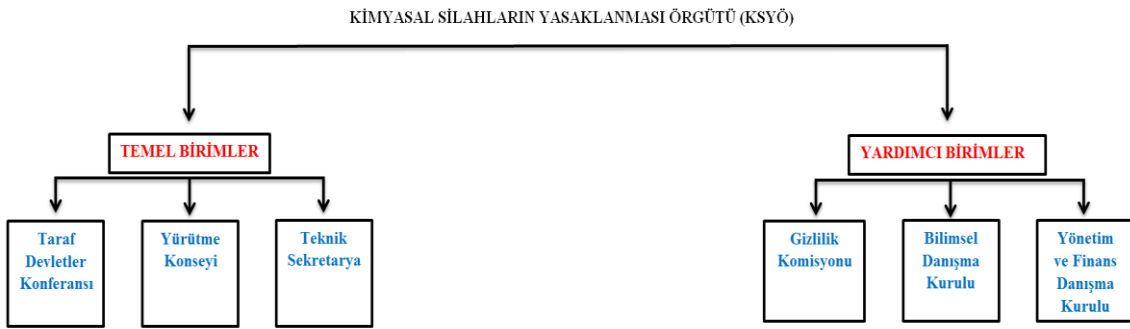
4. KİMYASAL SİLAHLARIN YASAKLANMASI ÖRGÜTÜ (KSYÖ)

Kimyasal Silahlar Sözleşmesindeki hükümlerin uygulanmasına yönelik bir denetim mekanizması ihtiyacı, müzakerelerin en başından beri gündemde olan bir konudur. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi hazırlanırken, denetim mekanizması oluşturulmasına ve bu mekanizmasının yapısı ile çalışma şekline yönelik görüşmeler yürütülmüştür. Denetim mekanizmasının yetkileri arasında taraf devletlerin sahip olduğu askeri tesis ve altyapıları denetlemenin yanı sıra ülkelerdeki kimya sanayi tesislerini de denetlemek bulunmaktadır (URL 3).

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi kapsamında denetim faaliyetleri Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (KSYÖ) tarafından yürütülmektedir. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi 1993 yılında imzaya açıldığında, imza atan devletler “KSYÖ’nün Kurulmasına Yönelik Önerge”yi de onaylamışlardır. KSYÖ’nün kurulmasına yönelik faaliyetleri yürüten Hazırlık Komisyonu, 8-12 Şubat 1993 tarihleri arasında Hollanda’nın başkenti Lahey’de bir toplantı icra etmiştir. Yürütülen görüşmeler sonucunda, Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin sekizinci maddesi uyarınca KSYÖ kurulmuş ve merkezi olarak ise Hollanda’nın başkenti Lahey belirlenmiştir. Sözleşmeyi imzalayan bütün taraf devletler, KSYÖ’nün doğal üyesidir (Erdurmaz, 2003).

4.1. KSYÖ’nün Teşkilat Yapısı

Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, temel birimler ve yardımcı birimler olmak üzere iki yapıya sahiptir. Temel birimlerin altında üç, yardımcı birimlerin altında ise yine üç olmak üzere toplamda altı farklı alt birim bulunmaktadır. Örgütün teşkilat yapısı Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. KSYÖ’nün teşkilat yapısı

4.1.1. Temel Birimler

4.1.1.1. Taraf Devletler Konferansı

Örgütün temel birimleri arasında yer alan Taraf Devletler Konferansı, yılda en az bir kere toplanmaktadır. Kimyasal Silahlar Sözleşmesini imzalayan devletler bu konferansta temsil edilmektedirler. Konferans da sözleşme kapsamındaki faaliyetler görüşülmekte olup, karar alma yetkisi kapsamında Yürütme Konseyi ve Teknik Sekreteryanın yürüttüğü faaliyetleri de incelenebilmektedir. Taraf Devletler Konferansının yetki ve sorumlulukları kapsamında;

1. Sözleşme hükümlerinin uygulanmasına yönelik faaliyetler yürütmek,
2. Yıl içerisinde gerçekleştirilen faaliyetleri içeren faaliyet raporunu onaylamak,
3. Yürütme konseyi üyelerini seçmek,
4. Genel direktörü atamak,
5. Uluslararası işbirliği faaliyetlerini yürütmek,
6. Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip etmek yer almaktadır.

Konferansta görüşülen hususlar usule ilişkin ise oylamada yarıdan bir fazla çoğunluk, esasa ilişkin ise oy birliği aranmaktadır. Konuların esasa mı usule mi ilişkin olduğu ise hazır bulunan üyelerin yarıdan bir fazlasının onayı ile belirlenmektedir.

4.1.1.2. Yürütme Konseyi

Yürütme konseyi üyeleri Taraf Devletler Konferansı tarafından seçilen 41 üyeden oluşmaktadır. Üyeler belirlenirken ülkelerin coğrafi konumlarına göre eşit dağılım yapılması esas alınmaktadır. Üyelerin görev süresi iki yıldır. KSYÖ'nün yönetim kurulu olarak görev yapmaktadır. Yürütme konseyi yıl içerisinde olağan ve gerek duyması halinde olağanüstü toplantılar icra etmektedir.

Yürütme konseyinin görev ve sorumlulukları şu şekilde sıralanabilir:

1. Taraf devletlerden birinin sözleşmeye aykırı davranması durumunda uygulanacak yaptırımları görüşmek, bu kapsamda Taraf Devletler Konferansına başvurmak,
2. KSYÖ Faaliyet Programına ait taslağı kabul etmek ve Taraf Devletler Konferansına sunmak,
3. Konseyin yürüttüğü faaliyetlere yönelik rapor hazırlamak,
4. Genel Direktör belirlenmesine yönelik Taraf Devletler Konferansına öneride bulunmak.

Sözleşme hükümlerine uyulması noktasında şüpheli bir durum ortaya çıktığında veya itirazi denetim yapılması gerektiğinde yürütme konseyi yetkilidir. Kendisine karşı kimyasal silah kullanımı tehdidi bulunan üye devletler yürütme konseyine başvurmuşlardır.

4.1.1.3. Teknik Sekreteryaya

Teknik sekreteryaya, bir genel direktör ve ona bağlı denetçi ve teknik personelden oluşan bir organizasyondur. Organizasyon şeması Şekil 2'de verilmiştir.

Teknik sekreteryanın görevleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Sözleşme hükümlerinin yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek amacıyla yerinde denetimler yürütmek,
2. Taraf devletler konferansına, yürütme konseyine, araştırma heyetlerine, yardımcı birimlere idari ve teknik yönde destek sağlamak,
3. Taraf devletlere, yürütme konseyine bilimsel yönde her türlü desteği sağlamak,
5. Taraf devletlerin sözleşme hükümleri kapsamında yapmış olduğu bildirimleri incelemek.

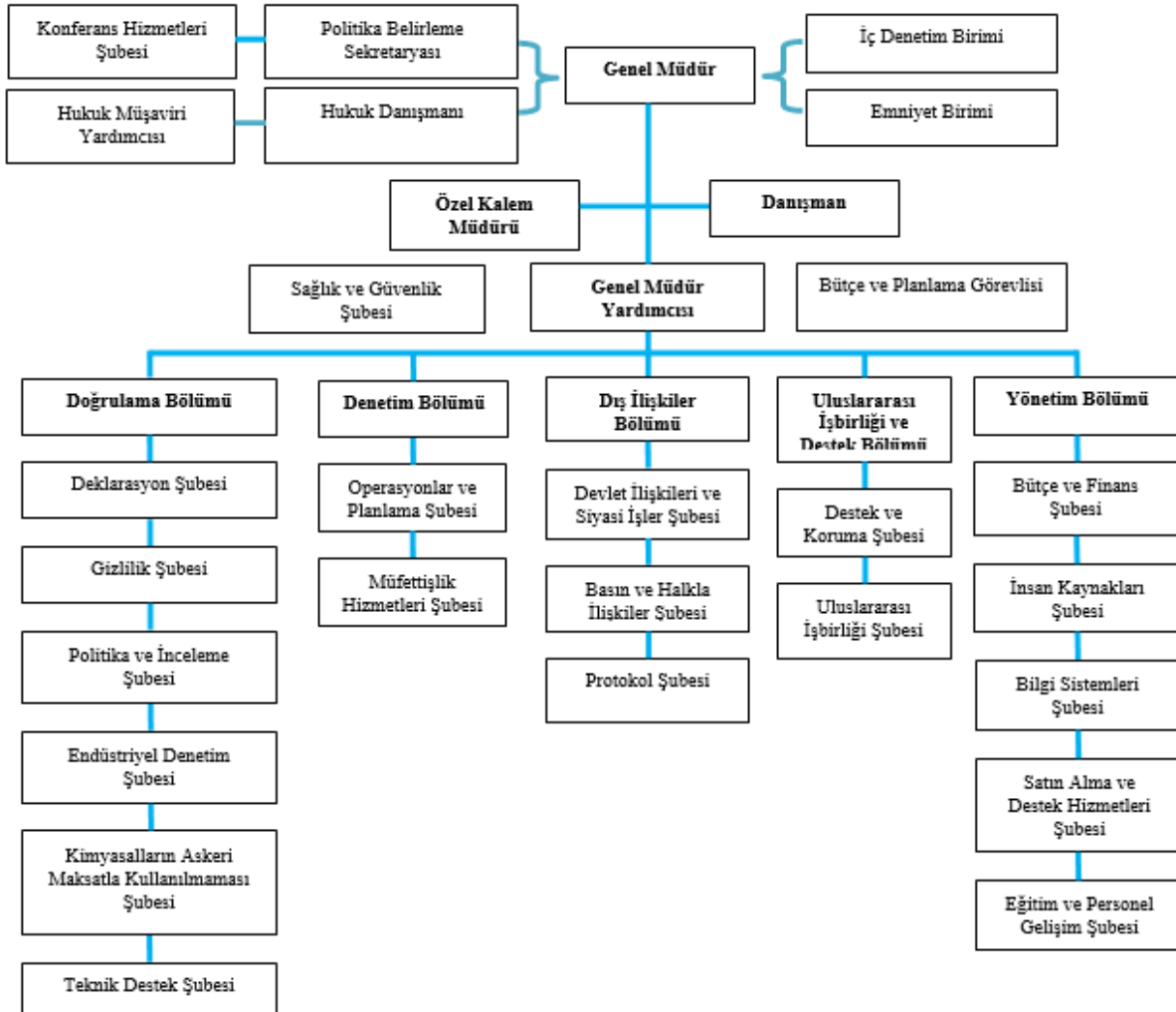
4.1.2. Yardımcı Birimler

4.1.2.1. Gizlilik Komisyonu

Gizlilik komisyonunun üyeleri taraf devletler tarafından belirlenmektedir. 20 üyesi bulunmaktadır. Komisyon tarafından faaliyet gösterilen alanlar; devletlerin aralarında uyuşmazlık yaşadığı hususlar, sözleşme kapsamında yer alan gizlilik ve doğrulama ile ilgili maddeler, kimya sanayinde yürütülen faaliyetler, askeri konular, uluslararası ve ulusal düzeydeki hukuk konuları olarak sıralanabilmektedir.

Gizlilik komisyonu taraf devletler arasındaki uyuşmazlıkları çözmek adına görev yapsa da, sorunun çözüme ulaştırılma noktasında bir yetkisi bulunmamaktadır. Bu tarz konular komisyon tarafından Lahey'de bulunan hakem mahkemeye gönderilmektedir. Komisyonun bu noktadaki tek yetkisi mahkemeye iletilmesi istenen konulara yönelik başvuruları kabul etmektir.

Teknik Sekreteryaya

Şekil 2. Teknik Sekreteryaya Organizasyon Şeması

4.1.2.2. Bilimsel Danışma Kurulu

Bilimsel Danışma Kurulu, taraf devletlerin Kimyasal Silahlar Sözleşmesi hükümlerine yönelik bilimsel bir desteğe ihtiyaç duyması durumunda, bilimsel, teknik veya teknolojik destek sağlamak amacıyla tesis edilmiş bir birimdir. Bu kurul KSYÖ üyesi devletler tarafından seçilmiş ve konusunda uzman olan 25 üyeden oluşmaktadır. Uzman üyelerin görev süresi üç yıldır. Bir üye en fazla iki dönem görev yapabilmektedir. Bilimsel danışma kurulu başkanlığı için her yıl seçim yapılmaktadır. Kurul tarafından yılda iki kez toplantı düzenlenmektedir.

4.1.2.3. Yönetim ve Finans Danışma Kurulu

Yönetim ve finans danışma kurulu 16 üyeden oluşmakta, üyeler yürütme konseyi tarafından seçilmektedir. Kurul tarafından finansal konulara yönelik görevler yürütülmektedir. Kurulun görevleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Bütçe taslağı hazırlamak, incelemek,

2. Gelecek yıla dönük olarak bütçe tahmini yapmak,
3. Ek bütçe tekliflerini incelemek,
4. İç denetim raporları hazırlamak,
5. Dış denetim raporlarını incelemek,
6. Finansal konulara yönelik görüş vermek.

5. KİMYASAL SİLAHLAR SÖZLEŞMESİNİN (KSS) UYGULANMA DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Terörizme Karşı KSS'nin Uygulanma Durumunun Değerlendirilmesi

KSS içerisinde kimyasal savaş ajanlarının terörizm amacıyla kullanılmasının önüne geçilebilmesi amacıyla hükümler bulunmaktadır. Bu hükümleri şu şekilde analiz etmek mümkündür (Dewing, 2014);

1. KSS'yi imzalayan devletlerin, sözleşme içerisindeki hükümleri ülkelerinde uygulamaları için yasal düzenlemeler yapmaları gerekmektedir. Buna karşın KSS'ye taraf olan devletlerden bazılarında bu kapsamda hazırlanmış kanunlar bulunmamaktadır. Bu duruma en güzel örnek ise Japonya'dır. Japonya 1995 yılında Tokyo'da kimyasal savaş ajanı kullanılarak gerçekleştirilen terör saldırısına kadar kendi iç hukuk sisteminde herhangi bir düzenlemede bulunmamıştır. Yasal düzenlemelerini söz konusu terörist eylemden sonra gerçekleştirmiştir. Ülkemiz ise KSS'nin uygulanması için 5564 sayılı "Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanun"u çıkarmıştır. KSS tarafından yasaklı olan kimyasalların veya bunların öncüllerinin geliştirilmesi, üretilmesi veya yasa dışı yollarla terörist amaçlarla temin edilmesi durumunda, bu suçu işleyen şahısların yargı önünde ceza almaları için ülkelerin kanuni düzenlemeler yapmaları önem arz etmektedir. Yasal düzenlemeler hem bu tip kimyasalların kontrolüne yönelik kontrol mekanizması kurulmasını sağlayacak hem de kişilerin bu suçu işlemelerine karşı caydırıcı etkide bulunacaktır.

2. Sözleşme hükümleri kapsamında taraf devletler kimyasal silahlarda kullanılacak kimyasallara yönelik etkili bir kontrol mekanizması kurmalıdır. KSS ülkelere bu kapsamda görev yüklemektedir. Kimyasalların kontrolü terörist gruplar tarafından bunlara erişimi zorlaştıracaktır. Özellikle kimyasal transferinin hem ülke içinde hem de gümrük kapılarında etkin bir şekilde takip edilmesi, olası bir terör eyleminin anlaşılması ve önüne geçilmesi için önemlidir. Ülkeler kimyasal silahlarda kullanılacak kimyasallar ve bunların öncülleri hakkında bilgi sahibi olmalı ve dünyadaki gelişmelere yönelik veri toplamalıdır.

3. Taraf devletlerde kimya sanayisinde kimyasal üretimi yapan şirketler kimyasal savaş ajanlarına karşı bilgilendirilmelidir. Özellikle kimyasal savaş ajanı üretiminde kullanılan öncüllerin üretimini yapan tesisler, sattıkları kimyasalların alıcıları hakkında bilgi sahibi olmalı ve kimyasal transferinin takibini sağlayacak sistemsel altyapılar kurmalıdırlar. Taraf devletler KSS kapsamında sanayi temsilcilerine yönelik bilgilendirme yapmakla ve kontrol etmekle yükümlüdürler. Kimyasalların ilk üretildikleri noktadan itibaren hareketinin gözlenebilmesi terörist amaçla kullanımın önüne geçilmesi açısından hayati öneme sahiptir.

4. Kimyasal silahlarda kullanılan kimyasal savaş ajanlarının neler olduğu şuan için bilinmektedir. Ancak yeni kimyasalların geliştirilmesi ve buna yönelik bilimsel gelişmeler yaşayan bir süreçtir. Hali hazırda terörist gruplar tarafından yeni sentezlenmiş kimyasal savaş ajanları bulunma ihtimali göz ardı edilmemelidir. KSS kapsamında kurulan KSYÖ ülkelere bu kapsamda bilimsel destek sağlamaktadır. Bu noktada taraf devletlere düşen sorumluluk ise kendi ulusal bilimsel ajanslarını kurarak KSYÖ ile iletişim halinde tutmaktır.

5. Ellerinde kimyasal silah bulunduran veya kimyasal silah geliştirmek için çalışmalar yürüten terörist grupların devletler tarafından desteklenmesi veya himaye edilmesine yönelik önlemler alınmalıdır. Özellikle KSS'ye taraf olmayan devletlerin böyle bir tutuma girdikleri durumlarda uluslararası baskılara maruz kalması önemlidir. Ancak yalnızca uluslararası baskı uygulanması sonuç alınacağı manasına gelmemektedir. BM çatısı altında söz konusu ülkelere yönelik yaptırımlar uygulanmalıdır.

6. KSS'ye taraf devletlerden birisinin kimyasal silah saldırısına uğraması veya sınırlarına yakın bir noktada terörist bir eylem olması durumunda diğer taraf devletler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. KSS kapsamında bu desteğe yönelik hüküm yer almaktadır. Taraf devletlerin kimyasal silah kullanımı içeren terörist bir saldırıya karşı alınacak tedbirler, kullanılacak teçhizatlar ve müdahale planları gibi konularda koordinasyon içerisinde bulunmaları gerekmektedir.

7. KSS çerçevesinde taraf devletler ellerindeki kimyasal silah ve kimyasal savaş ajanı stoklarını imha etmekle mükelleflerdir. Ancak bu stokların tamamı imha edilememiştir. Kimyasal silah ve savaş ajanı stoklarının halen günümüzde var olması, bunların terörist grupların eline geçmesi riskini ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple bu stokların güvenliğinin sağlanması ve olabilecek en kısa sürede imha edilmesi gerekmektedir. Burada en büyük sorumluluk ise KSS'nin uygulanma durumunu denetimle görevli olan KSYÖ'ye düşmektedir.

5.2. Taraf Devletlere Yönelik KSS'nin Uygulanma Durumunun Değerlendirilmesi

KSS çerçevesinde taraf devletler KSYÖ'ye bildirimler yapmak zorundadırlar. Ayrıca ülkelerin yapmış olduğu bildirimler haricinde KSYÖ taraf devletleri planlı veya plansız olarak denetime tabi tutabilmektedir. Bu noktada KSYÖ'nün bir taraf devleti istediği zaman veya planladığı program dâhilinde kontrol edebilmesi hususu öne çıkmaktadır. Bir devletin KSS'ye uygun olmayan bir tutumda bulunduğunun anlaşılabilmesi için bunun yerinde tespit edilmesi gerekmektedir.

Ayrıca bir taraf devletin yapmış olduğu bir bildirimde bir başka taraf devletin itiraz etme hakkı bulunmaktadır. Bu şekilde bir itiraz gelmesi durumunda KSYÖ tarafından itiraz denetlemesi yapılmaktadır. KSYÖ denetime tabi tutacağı devlette istediği bilgilere erişebilmeli, istediği tesisleri gezebilmeli ve ihtiyaç duyması durumunda numune alabilmelidir. KSS'ye göre bir taraf devletin veya bir tesisin kaç kez denetime tabi tutulacağına yönelik bir sınırlama bulunmamaktadır (Cooper, 1992). KSYÖ'nün görevini rahatlıkla yerine getirebilmesi şüpheli olan durumlarda yürütülen faaliyetlere olan güveni artıracaktır.

İtirazi denetim ile ilgili uygulamaya yönelik bazı problemler bulunmaktadır. Taraf devletlerin bir başka taraf devletin bildirimine yönelik itiraz etmesi hakkına sahip olması bu hakkın suiistimale açık olmasından dolayı tartışmalara neden olmuştur. Bu konu KSS'ye yönelik müzakerelerin başladığı ilk günden itibaren gündemdeki yerini korumuştur. KSYÖ'nün bu konuya yönelik çözüm olarak, mevcut denetim yöntemleri ve mekanizmalarına ek olarak ayrı bir birim tesis etmesi ve buna yönelik bir protokol hazırlayarak taraf devletlere imzalatması gerekmektedir.

KSYÖ tarafından görevlendirilen denetim heyeti gittiği denetim bölgesinde istediği noktayı denetleyebilme hakkına sahiptir. Taraf devletler bu konuda KSYÖ'ye gerekli kolaylığı sağlamalıdır. Denetim heyeti, denetleyeceği ülkeye vardığı anı takip eden 108 saat içerisinde denetleyeceği alana ulaşım sağlayabilmelidir. KSYÖ'nün denetlenecek taraf devlete, heyetin ülkeye varışından 12 saat önce haber vermesi gerekmektedir. Şüpheli durumlarda veya itiraz üzerine yapılan denetimlerde, denetime tutulacak devletin toplamda 120 saat yani beş günlük bir süresi olmaktadır. Bu durum KSS hükümlerine uygunluğun yerinde gözlenmesine yönelik risk teşkil etmektedir.

Denetleme heyeti gittiği ülkede taraf devletin belirlediği ve hassas kurumlar ile bilgileri ihtiva eden alanlara girme iznine sahip değildir. Denetlenen taraf devlet hassas olduğunu söylediği ve denetimine izin vermediği yapı, tesis, nesne, aracın yasaklı maksatla kullanılmadığına yönelik her türlü çabayı göstermekle mükelleftir.

Teorik olarak bakıldığında, KSS'deki hükümlerin uygulanması ve uygulama durumunun belirlenmesi için en doğru ve etkili yöntem herhangi bir yer ve zaman kısıtlaması olmadan incelemelerin yapılabilmesidir. Ne yazık ki mevcut durumda bu mümkün değildir. Bu şartlar altında dikkat edilmesi gereken can alıcı husus askeri manadaki önem arz eden ihlallerin en kısa zamanda tespit edilebilmesidir. Önemli ihlalin ne olduğu da buradaki kritik diğer bir noktadır.

Farklı silah tipleri için önemli ihlal kavramı farklı şeyleri ifade etmektedir. Kimyasal silahlar için ABD Senatosu önemli ihlal olarak bir ton kimyasal bulundurmaya baz almıştır. Ancak kimyasal silahlar açısından konu değerlendirildiğinde bir ton çok yüksek bir miktara karşılık gelmektedir. Bu nedenle taraf devletlerden birisi sözleşme kapsamında yasaklanmayan bir amaç doğrultusunda üretse dahi, makul bir miktarın üstünde kimyasal savaş ajanı veya öncüsünü geliştirir veya üretirse (miktar olarak askeri öneme sahip olmasa dahi) bu sözleşmenin ihlali sayılmalıdır.

Sözleşme kapsamındaki bir diğer önemli husus ise taraf devlete ait olan ve KSS kapsamına giren bir tesisin, sözleşmeye taraf olmayan bir devletin topraklarında bulunması durumudur. KSYÖ tarafından taraf olmayan devletin toprakları üzerinde devletin rızası olmadan inceleme yapılabilmesi mümkün değildir. Bu durum sözleşme hükümlerinin uygulanması açısından risk teşkil etmektedir. KSS kapsamında denetime tabi tutulması gereken taraf devlet, taraf olmayan devlet toprakları üzerindeki tesislerin denetlenebilmesi için her türlü önlemi almalı ve desteği sağlamalıdır.

KSS'nin imzalanmasından sonra asıl odaklanılan konu taraf devletlerin ellerinde bulunan kimyasal silah ve kimyasal savaş ajanlarını 30 Haziran 2012'ye kadar tamamen imha etmesi olmuştur. KSS'ye taraf altı devlet (Rusya, ABD, Hindistan, Güney Kore, Arnavutluk ve Libya) ellerinde toplamda 70.000 ton kimyasal savaş ajanı ve yaklaşık 8,6 milyon adet mühimmat olduğunu deklare etmişlerdir. KSYÖ, beş yıllık bir uzatma seçeneğiyle, beyan edilen kimyasal savaş ajanı stoklarının imhasını tamamlamak için 29 Nisan 2007 tarihinden itibaren son on yıllık bir süreyi belirlemiştir. Ancak bu süreler belirlenirken sözleşmenin imzalanmasından 2006 yılına kadar geçen sürede ABD'nin mevcut stoğunun %50'sinden, Hindistan'ın mevcut stoğunun %70'inden, Güney Kore'nin mevcut stoğunun %80'inden, Rusya'nın ise %16'sından daha azını imha ettiği gerçeği dikkate alınmamıştır.

6. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin tarihsel kökenlerinden başlayarak, sözleşme kapsamına giren yasaklanmış hususları ifade etmek, sözleşmenin uygulama durumunu ve uygulamaya yönelik kritik hususları analiz etmek, kimyasal terörizm gibi son yıllarda ortaya çıkan tehditlere karşı alınabilecek önlemleri irdelemek ve sözleşme hükümlerinin uygulanması noktasında yaşanan sorunları ortaya koymak olmuştur.

Bu kapsamda, taraf devletlerin elinde bulunan kimyasal silahlar ve kimyasal savaş ajanlarının imhasına yönelik kaydedilen ilerlemeler, yeni tehditlere karşı alınabilecek önlemler, denetim mekanizmasında yaşanan sorunların çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, kimyasal silahların önlenmesi yolunda atılmış en önemli adımdır. Ancak sözleşmenin uygulanması noktasında bazı aksaklıklar ve uyuşmazlıklar yaşanmakta, terörizm amaçlı kimyasal silah kullanımına yönelik ülkelere bazı sorumluluklar düşmektedir.

Günümüzde kimyasal silah kullanımı açısından en büyük risk terörist grupların bu tip silahları geliştirmesi, temin etmesi veya kullanması olarak sıralanabilir. Sözleşmeye taraf devletlerde kimya sanayisinde kimyasal üretimi yapan şirketler kimyasal savaş ajanlarına karşı bilgilendirilmelidir. Özellikle kimyasal savaş ajanı üretiminde kullanılan öncüllerin üretimini yapan tesisler, sattıkları kimyasalların alıcıları hakkında bilgi sahibi olmalı ve kimyasal transferinin takibini sağlayacak sistemsel altyapılar kurmalıdırlar.

KSS çerçevesinde, taraf devletlerin ellerindeki stokları imha etmesi de bir diğer önemli husustur. Ancak bu stokların tamamı imha edilememiştir. Kimyasal silah ve savaş ajanı stoklarının halen günümüzde var olması, bunların terörist grupların eline geçmesi riskini ortaya çıkarmaktadır. Hali hazırda kimyasal silahlarda kullanılan kimyasalların neler olduğu bilinmesine karşın, yeni kimyasalların geliştirilmesi ve buna yönelik bilimsel gelişmeler yaşayan bir süreçtir. Terörist gruplar tarafından yeni sentezlenmiş kimyasal savaş ajanları bulunma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesi kapsamında üstünde durulması gereken ve uygulanması noktasında sıkıntılar yaşanan bir diğer husus ise bir taraf devletin yapmış olduğu bildirimde başka bir taraf devletin itiraz etmesi durumunda uygulanan itirazi denetim sürecidir. İtirazi denetim ile ilgili uygulamaya yönelik bazı problemler bulunmaktadır. Taraf devletlerin bir başka taraf devletin bildirimine yönelik itiraz etmesi hakkına sahip olması bu hakkın suiistimale açık olmasından dolayı tartışmalara neden olmuştur.

Bu konu KSS'ye yönelik müzakerelerin başladığı ilk günden itibaren gündemdeki yerini korumuştur. KSYÖ'nün bu konuya yönelik çözüm olarak, mevcut denetim yöntemleri ve mekanizmalarına ek olarak ayrı bir birim tesis etmesi ve buna yönelik bir protokol hazırlayarak taraf devletlere imzalatması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Alsan, Z. (1950). 1949 Cenevre Sözleşmeleri. Ankara: s.46-47.

Bassiouni, M.C. (2008). The new wars and the crisis of compliance with the law of armed conflict by non-state actors. *J. Criminal Law Criminology*, 98, 711-810.

Belik, M. (1956). Devletlerin Harp Salahiyetlerinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yolu ile Halli Usulleri. İstanbul: s.13.

URL 1, <https://www.unog.ch> (Son Erişim Tarihi: 12.03.2020)

Boethe, M. (1998). The New Chemical Weapons Implementation and Prospects. Hollanda: s. 591-595.

Boulden, J. (2014). Multilateral institutions/regimes and the dissemination of WMD. *Globalisation, Multilateralism. Europe: Towards a Better Global Governance*, s. 361-372.

Carpenter, W. (1993). The Perspective of the Western Chemical Industry" Shadows and Substance: The Chemical Weapons Convention. *ABD*: s.118.

URL 2, <https://www.opcw.org/about-opcw/conference-of-the-states-parties/about-the-conference-of-the-states-parties> (Son Erişim Tarihi: 15.03.2020)

Cooper, G. (1992). The Chemical Weapons Convention verification regime. *UNIDIR Newslett*, 20, 11.

Dewing, M. (2014). Terrorism and chemical security: Small quantities of chemicals of interest. *J.Appl. Secur. Res.*, 9, 81-96.

- Diltemiz, S., Yağmuroğlu, O. (2019). Development of reflectometric interference spectroscopy based sensors for paraoxon determination. Eskişehir Technical University Journal of Science and Technology - C Life Sciences and Biotechnology, 8 (1), 12-22.
- Erdurmaz, A. (2003). Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları Silahların Kontrolü ve Türkiye. Ankara: s.117.
- Glasstone, S. (1977). The Effects On Nuclear Weapons. Washington DC.: US Defence and US Department of Energy Press.
- Gönlübol, M. (1975). Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma. Ankara: s.64.
- Graham, H. (1992). The Chemical Weapons Convention verification regime. UNIDIR Newslett, 20,11.
- Iannotti, M.C., Schrafl, I., Bellecci, C., Malizia, A., Cenciarelli, O., Di Giovanni, D., Palombi, L., Gaudio, P. (2016).
- Karataş, S. (2014). Uluslararası hukukta silahsızlanma ve kimyasal silahların yasaklanması örgütü (OPCW). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kellman, B. (2015). The Advent of International Chemical Regulation: The Chemical Weapons Convention Implementation. Act J. Legislation, 25, 117-139.
- Kenyon, R. (2007). OPCW: The Creation of the Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, A Case Study in the Birth of an Intergovernmental Organisation. Hollanda.
- Marauhn, T. (2016). The prohibition to use chemical weapons. Yearbook of International Humanitarian Law, 17, 25-44.
- Mashhadi, H. (1992). How the negotiations ended. Chemical Weapons Conventions Bulletin, No:17.
- URL 3, <https://www.opcw.org/about-opcw/executive-council/membership-and-functions> (Son Erişim Tarihi: 19.03.2020)
- Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons. 30 Eylül 2019'da www.opcw.org/about-opcw/executive-council/membership-and-functions adresinden alınmıştır.
- Önder, O. (2006). Birleşmiş Milletler Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi. Ankara: s.54.
- Özgür, S. (2006). Soğuk Savaş ve Sonrası Dönemde Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanma Çabaları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Robinson, J. (1993). The Chemical Weapons Convention: The success of chemical disarmament negotiations. İsviçre: s. 714.
- Selcen, E. (2010). Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi. Ankara: s.105.
- Solis, D. (2010). The Law of Armed Conflict International Humanitarian Law in War. New York.
- Some methods of monitoring compliance with an agreement on the prohibition of chemical Weapons. (1976). CCD/558.
- Stern, J. (1993). All's well that ends well? Verification and the CWC. İngiltere: Peacekeeping and the Environment.
- Thakur, R. (2006). The chemical weapon convention. Implementation Challenges and Opportunities. Hong Kong: United Nations University Press.
- Üzümcü, A. (2014). The Chemical Weapons Convention-disarmament, science and technology. Anal.Bioanal.Chem., 406, 5071-5073.

Wagner, V. (2000). Lessons Learned. Hollanda:OPCW Synthesis.

Willem, J. (2009). International Institutional Reform, 1st Edition. Tilburg/Hollanda: s.126-130.

Yağmuroğlu, O. (2017). Development of paraoxon-based sensors for the detection of chemical warfare agents. Doctoral Thesis. Anadolu University, Eskişehir.

Yağmuroğlu, O. (2018). Kimyasal Savunma ve Güvenlik. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, s.3,30

Yağmuroğlu, O., Diltemiz, SE. (2020a). Development of QCM based biosensor for the selective and sensitive detection of paraoxon. Analytical Biochemistry, 591, 113572.

Yağmuroğlu, O. (2020b). Adsorption and Decomposition of Chemical Warfare Agents by Metal-Organic Framework. Biomedical Journal of Scientific & Technical Research, 26(1). <https://doi.org/10.26717/bjstr.2020.25.004306>

Yağmuroğlu, O. (2020c). Kimyasal silahlarda kullanılan sinir ajanlarının tespitine yönelik nano ache enzim sistemi temelli sensör geliştirilmesi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji, 8(1), 205-223.

Yenisey, F. (2007). Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi. İstanbul: s.123-135.